

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Aanleveren scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit VO.

Voorts heeft het College voor Toetsen en Examens op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet College voor toetsen en examens de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende aspecten van de artikelen 36, 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit VO van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de directeur van de school van de gecommiteerde toekomen. Deze stelt het ter hand aan de gecommiteerde.

- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.
- 4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het behaalde aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examinerator en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinerator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke corrector aanwijzen. De beoordeling van deze derde corrector komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Toetsen en Examens van toepassing:

- 1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met correctievoorschrift. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
  - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
  - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
  - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
  - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
  - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
  - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;

- 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Toetsen en Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.

NB1 *T.a.v. de status van het correctievoorschrift:*

Het College voor Toetsen en Examens heeft de correctievoorschriften bij regeling vastgesteld. Het correctievoorschrift is een zogeheten algemeen verbindend voorschrift en valt onder wet- en regelgeving die van overheidswege wordt verstrekt. De corrector mag dus niet afwijken van het correctievoorschrift.

NB2 *T.a.v. het verkeer tussen examinerator en gecommiteerde (eerste en tweede corrector):*

Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht. Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten. Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht. Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.

NB3 *T.a.v. aanvullingen op het correctievoorschrift:*

Er zijn twee redenen voor een aanvulling op het correctievoorschrift: verduidelijking en een fout.

Verduidelijking

Het correctievoorschrift is vóór de afname opgesteld. Na de afname blijkt pas welke antwoorden kandidaten geven. Vragen en reacties die via het Examenloket bij de Toets- en Examenlijn binnenkomen, kunnen duidelijk maken dat het correctievoorschrift niet voldoende recht doet aan door kandidaten gegeven antwoorden. Een aanvulling op het correctievoorschrift kan dan alsnog duidelijkheid bieden.

Een fout

Als het College voor Toetsen en Examens vaststelt dat een centraal examen een fout bevat, kan het besluiten tot een aanvulling op het correctievoorschrift.

Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt door middel van een mailing vanuit Examenblad.nl bekendgemaakt. Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt zo spoedig mogelijk verstuurd aan de examensecretarissen.

Soms komt een onvolkomenheid pas geruime tijd na de afname aan het licht. In die gevallen vermeldt de aanvulling:

- Als het werk al naar de tweede corrector is gezonden, past de tweede corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe.
en/of
- Als de aanvulling niet is verwerkt in de naar Cito gezonden Wolf-scores, voert Cito dezelfde wijziging door die de correctoren op de verzamelstaat doorvoeren.

Dit laatste gebeurt alleen als de aanvulling luidt dat voor een vraag alle scorepunten moeten worden toegekend.

Als een onvolkomenheid op een dusdanig laat tijdstip geconstateerd wordt dat een aanvulling op het correctievoorschrift ook voor de tweede corrector te laat komt, houdt het College voor Toetsen en Examens bij de vaststelling van de N-term rekening met de onvolkomenheid.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen zijn geen vakspecifieke regels vastgesteld.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 1 Mini-missverkiezingen

1 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van de twee kenmerken van zelfkennis volgens Descartes' introspectietheorie: onfeilbaarheid en alwetendheid 1
- een uitleg dat de opvatting van Ellen beter aansluit bij de interpretatietheorie dan bij de introspectietheorie: de deelnemers kunnen tot een verkeerde conclusie komen omdat ze alleen indirecte kennis over zichzelf hebben 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Descartes is zelfkennis door introspectie onfeilbaar en alwetend 1
- Volgens Ellen leren de deelnemers aan de mini-missverkiezing zichzelf niet goed kennen. Volgens Descartes kunnen de deelnemers tot zelfkennis komen door gewoon naar binnen te kijken. Maar volgens de interpretatietheorie kunnen we tot een verkeerde conclusie komen over onszelf omdat we alleen indirecte zelfkennis hebben. De deelnemers leren zichzelf interpreteren op basis van de bevestiging van anderen en door zich te plooiën naar wat 'in' is. Daarom leren ze zichzelf volgens Ellen niet goed kennen 1

2 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg dat het meisje er volgens Lawlor achter kan komen of zij echt wil meedoen aan een mini-missverkiezing door voorlopige zelftoeschrijvingen en haar reacties daarop.

voorbeeld van een goed antwoord:

Als we niet weten wat we willen, kunnen we ons volgens Lawlor proberen voor te stellen hoe het zou zijn om iets te doen of te hebben, om er vervolgens achter te komen of dit ook daadwerkelijk is wat we willen. Het meisje zou, bijvoorbeeld door zich voor te stellen dat ze aan een mini-missverkiezing deelneemt, erachter kunnen komen dat uiterlijk helemaal niet zo belangrijk voor haar is. Of dat het haar juist heel leuk lijkt om in de schijnwerpers te staan.

Opmerking

Aan een uitleg met een voorbeeld dat zelfkennis volgens Lawlor verkregen kan worden door heftige emotionele reacties op een onverwachte gebeurtenis kan ook een scorepunt toegekend worden, mits adequaat toegepast op hoe het meisje er volgens Lawlor achter kan komen of ze echt wil meedoen aan een mini-missverkiezing.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

3 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van Mills opvatting over de verhouding tussen individu en overheid met zijn opvatting van autonomie: het individu moet zichzelf in vrijheid kunnen bepalen, dus de overheid mag alleen ingrijpen als die vrijheid geschaad wordt 1
- een uitleg dat leerplicht niet in strijd is met Mills liberalisme omdat een kind scholing nodig heeft om zich te ontwikkelen tot autonoom (vrij) individu 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Mill zijn we autonoom als we zelf kunnen bepalen wat we willen en daarin niet gehinderd worden door anderen. De overheid mag dus niet ingrijpen in de vrijheid van individuen, tenzij zij met hun gedrag schade toebrengen aan de vrijheid van anderen 1
- Kinderen zijn echter nog niet volledig autonoom en hebben juist scholing nodig om autonomie te ontwikkelen. Het zou kinderen dus schaden wanneer ze geen scholing zouden krijgen. Daarom kan de overheid ouders verplichten hun kinderen naar school te laten gaan, zodat de kinderen zich ontwikkelen tot autonome individuen 1

4 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat een argumentatie of het verbod door de arbeidsinspectie past bij de twee vooronderstellingen van het klassiek-liberale mensbeeld:

- mensen weten zelf het best wat ze willen 1
- ze zijn in staat op basis hiervan te handelen 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Ik denk dat een klassiek-liberaal het wel eens zou zijn met de arbeidsinspectie. Het klassiek-liberalisme gaat ervan uit dat mensen zelf het best weten wat ze willen en dat ze daarnaar kunnen handelen. Daarvoor moet je wel eerst volwassen zijn. Kinderen zijn echter nog volop in ontwikkeling en zijn nog geen volledig autonome individuen. Daarom kunnen ze niet altijd goed inschatten wat wel en wat niet bijdraagt aan hun vrijheid. Een klassiek-liberaal zou het dus eens zijn met de inspectie dat hier schade wordt gedaan aan kinderen. De kinderen leren niets van het oordeel over hun uiterlijk en worden alleen maar onzeker gemaakt 2

of

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

- Ik denk dat een klassiek-liberaal geen bezwaar zou hebben tegen een mini-missverkiezing. Het klassiek-liberalisme gaat ervan uit dat mensen zelf het best weten wat ze willen en dat ze daarnaar kunnen handelen. In dit geval gaat het om een onschuldige schoonheidswedstrijd voor kinderen die daar vrijwillig aan meedoen. De 'schadelijke impact' uit het rapport van de arbeidsinspectie klinkt heel overdreven. Alsof de meisjes die meedoen aan zoiets niet snappen dat beoordeling op hun uiterlijk hoort bij zo'n verkiezing 2

5 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van het verschil tussen een authentiek leven dat volgens Rousseau uitgaat van gezonde zelfliefde (amour de soi) en een inauthentiek leven dat uitgaat van ongezonde eigenliefde (amour propre) 1
- een weergave van Rousseaus vooronderstelling dat mensen van nature authentiek zijn / dat de moderne samenleving niet in overeenstemming is met de menselijke natuur 1
- een uitleg met tekst 3 dat mini-missverkiezingen bijdragen aan een ongezonde vorm van eigenliefde wanneer kinderen egoïstisch worden / gericht zijn op de sociale waardering van anderen / gericht zijn op status 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Rousseau is de mens van nature gericht op het vervullen van zijn basale behoeftes en heeft hij oog voor zijn medemens. Deze oorspronkelijke, authentieke manier van leven is gebaseerd op gezonde zelfliefde. Dit verandert in de moderne samenleving echter in ongezonde eigenliefde, waardoor mensen egoïstisch, statusgericht of gericht op uiterlijk worden 1
- Rousseau veronderstelt dat mensen van nature authentiek zijn en dat het leven in een moderne samenleving onnatuurlijk is 1
- In tekst 3 zie je dat kinderen geobsedeerd raken door hun uiterlijk en de waardering door anderen. Zo verandert hun gezonde zelfliefde in een ongezonde obsessie met hun uiterlijk. Ook blijkt uit tekst 3 dat kinderen veel stress hebben omdat de mini-missverkiezingen erg competitief zijn, waardoor ze niet-sociaal gedrag gaan vertonen. Hierdoor zijn het geen gewone kinderen meer die samen spelen 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

6 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een weergave van de kritiek van Sartre op Rousseau dat authenticiteit niet kan bestaan in het volgen van een vaststaande menselijke natuur.

voorbeeld van een goed antwoord:

Volgens Sartre moeten we onszelf vormgeven door onszelf te bepalen. Daarmee bekritiseert Sartre Rousseaus opvatting dat er een vastgestelde menselijke natuur is die je terug moet vinden. Volgens Sartre bestaat er niet zoiets als een vaststaande menselijke natuur.

7 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een argumentatie met tekst 4 dat Laura zelf kiest om mee te doen aan een mini-missverkiezing en de verantwoordelijkheid daarvoor niet afschuift 1
- een uitleg dat Laura volgens Sartre onvermijdelijk te kwader trouw is: door te kiezen geeft zij haar vrijheid op 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Laura kiest er duidelijk zelf voor om mee te doen aan een mini-missverkiezing. Op het moment dat we weglopen voor onze vrijheid en de verantwoordelijkheid voor onze keuzes afschuiven, handelen we volgens Sartre te kwader trouw. Maar Laura geeft juist aan dat het haar eigen keuze is. "Wat andere mensen daarover te zeggen hebben, boeit me niet." 1
- Je bent volgens Sartre te kwader trouw als je je keuzevrijheid opgeeft. Dit gebeurt onvermijdelijk wanneer je een keuze maakt en handelt, want daarmee sluit je andere keuzemogelijkheden uit. Laura is te kwader trouw op het moment dat zij beslist mee te doen aan een mini-missverkiezing 1

8 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat volgens Honneth zelfvertrouwen op basis van erkenning door je directe omgeving, zelfrespect op basis van juridische erkenning en zelfwaardering op basis van maatschappelijke waardering nodig zijn voor autonomie 1
- een uitleg dat Laura op het podium sociale waardering vindt, omdat sociale waardering de vorm van erkenning is die gaat over jouw sociale rol 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Honneth hebben we erkenning van anderen nodig om onze eigen autonomie te ontwikkelen. Door erkenning van onze familie en vrienden ontwikkelen we zelfvertrouwen. Daarnaast is het nodig dat we juridisch erkend worden en dat we waardering krijgen voor onze maatschappelijke rol. Op die manier ontwikkelen we naast zelfvertrouwen ook zelfrespect en zelfwaardering, wat we volgens Honneth allemaal nodig hebben om autonoom te kunnen zijn 1
- Laura wil op het podium laten zien wie zij is. Hier gaat het dus om erkenning door onbekenden voor wat ze doet in een bepaalde rol. Honneth noemt deze vorm van erkenning sociale waardering 1

9 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van het begrip 'gender' als sociale constructie van het onderscheid tussen man en vrouw 1
- een argument met het begrip 'gender' dat er bij Laura sprake is van een 'aangepaste voorkeur' om mee te doen aan een mini-missverkiezing 1
- een argument met het begrip 'gender' dat er bij Laura geen sprake is van een 'aangepaste voorkeur' om mee te doen aan een mini-missverkiezing 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Met 'gender' worden de verschillende beelden van mannelijkheid en vrouwelijkheid bedoeld en de verschillende rollen die vrouwen en mannen spelen in de samenleving 1
- Onze voorkeuren zijn nooit volledig individueel, maar zijn aangepast aan onze sociale omgeving. Mini-missverkiezingen zijn typisch iets voor meisjes. Mensen zouden het gek vinden als een jongen in zwembroek zijn dansspasjes wil showen, terwijl dit gedrag van meisjes wel geaccepteerd wordt. Ik denk dat kinderen al heel jong gevoelig zijn voor wat de samenleving verwacht van jongens en meisjes, voor hun genderrol. Ik geloof daarom niet dat jonge meisjes als Laura helemaal zelf bedenken om aan een mini-missverkiezing mee te doen 1
- Het probleem met autonomie is dat we niet altijd weten of onze voorkeuren wel echt uit onszelf komen of dat ze zijn aangepast aan wat bijvoorbeeld onze omgeving van ons verwacht. In dit geval gaat het om een samenleving die verwacht dat meisjes zich gedragen volgens het beeld van vrouwelijkheid dat past bij hun gender. Maar Laura geeft duidelijk aan dat zij er zelf voor kiest aan mini-missverkiezingen mee te doen en dat zij zich niets aantrekt van wat anderen zeggen. Daarom denk ik dat haar verlangen tot deelname echt uit haarzelf komt 1

Opgave 2 Online roleplayinggames

10 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat een avatar in WoW niet kwalitatief identiek is met zichzelf als hij een hoger level bereikt: zijn mogelijkheden/eigenschappen/kwaliteiten veranderen 1
- een uitleg dat een avatar in WoW wel numeriek identiek is met zichzelf wanneer hij een hoger level bereikt: het blijft dezelfde (oorspronkelijke) avatar 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Kwalitatieve identiteit gaat over het hebben van dezelfde eigenschappen. De Tauren Druid die in een hoger level als zeehond of vogel opdrachten kan vervullen, heeft andere eigenschappen dan toen hij alleen nog maar in een luipaard kon veranderen. Hij kan dus later in zijn virtuele leven andere dingen dan vroeger in zijn virtuele leven. Zijn eigenschappen veranderen en hij is dus niet kwalitatief identiek aan zichzelf 1
- Numerieke identiteit gaat over door de tijd heen hetzelfde blijven, juist ondanks veranderende eigenschappen. De avatar in WoW kan wel andere dingen op een hoger level, maar hij is nog altijd de oorspronkelijke avatar en is dus ondanks verschillen in mogelijkheden numeriek identiek aan zichzelf 1

11 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat de vraag of de WoW-speler en zijn vrouwelijke avatar dezelfde persoon zijn volgens Parfit een 'lege vraag' is: de speler en de avatar zijn allebei een verzameling eigenschappen zonder een onderliggende identiteit die voor allebei dezelfde zou kunnen zijn 1
- een uitleg van Ricoeurs onderscheid tussen idem-identiteit en ipse-identiteit: idem-identiteit is wat door de tijd heen hetzelfde blijft, terwijl ipse-identiteit het zelf is dat zich tot zichzelf verhoudt 1
- een argumentatie met de uitspraak van de WoW-speler of de kandidaat het meer eens is met Parfit of meer met Ricoeur 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- De speler zegt dat hij en zijn avatar hetzelfde zijn. Hij verandert niet als hij haar is. Maar de avatar kan vijanden in schapen veranderen, wat de WoW-speler in het dagelijks leven niet kan. Bovendien is hij in het dagelijks leven man en is de avatar in het WoW-universum vrouw. Sommige eigenschappen van de speler en zijn avatar zijn hetzelfde, maar andere niet. Voor Parfit is het criterium voor persoonlijke identiteit, namelijk psychologische continuïteit, gradueel. Volgens hem kan je geen zinnig antwoord geven op de vraag of deze WoW-speler dezelfde is als zijn avatar, het is een 'lege vraag': de avatar is gedeeltelijk de speler en gedeeltelijk niet, meer valt er niet over te zeggen 1
  - Volgens Ricoeur heeft idem-identiteit betrekking op 'wat' door de tijd heen hetzelfde blijft, terwijl ipse-identiteit betrekking heeft op het 'wie'. Ipse-identiteit gaat over het zelf dat zich tot zichzelf verhoudt 1
  - Ik ben het eens met Ricoeur. Vanuit de opvatting van Parfit maakt het niet uit of een speler en zijn avatar identiek zijn. Een buitenstaander kan over de WoW-speler in *Avatar days* zeggen dat sommige eigenschappen psychologisch continu zijn en dat de WoW-speler maar half, of 'een beetje' zijn avatar is, en dat het er allemaal niet zo veel toe doet. Maar de WoW-speler heeft vanuit eerste-persoonsperspectief het gevoel dat hij echt zijn avatar is. Zo praat hij over haar: zij is precies zoals ik. Hij verhoudt zich tot haar alsof zij een gedeelte van zijn zelf is 1
- of
- Ik ben het eens met Parfit. Vanuit de opvatting van Ricoeur verhoudt de WoW-speler in *Avatar days* zich tot zichzelf als zijn avatar als hij zegt dat zij precies is zoals hij. Ik denk niet dat dat echt iets zegt over de identiteit van deze speler. Hij houdt zichzelf voor de gek, want hij kan in het echte leven heus geen vijanden in schapen veranderen en hij is ook geen vrouw. Ik vind het derde-persoonsperspectief van waaruit Parfit kijkt veel aannemelijker. Uiteindelijk is persoonlijke identiteit onbelangrijk. Het gaat om de psychologische continuïteit en de psychologische toestanden zelf. De WoW-speler in *Avatar days* en zijn avatar hebben een aantal overeenkomstige eigenschappen en een aantal verschillende 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

12 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg dat een avatar in WoW volgens Dennetts opvatting een zelf heeft omdat een avatar een narratief zwaartepunt is van waaruit zijn gedrag kan worden begrepen.

voorbeeld van een goed antwoord:

Volgens Dennett is het zelf een narratief zwaartepunt. Daarmee bedoelt hij dat een zelf het centrum is waaromheen we alle verhalen over onszelf begrijpen. Een avatar is in principe hetzelfde als een romanpersonage. Andere spelers interpreteren het gedrag van de avatar, communiceren met de avatar, delen teleurstellingen en avonturen met de avatar. De avatar is weliswaar bedacht door de speler achter de avatar, maar dat is vergelijkbaar met de schrijver achter het romanpersonage. Net als echte mensen en romanpersonages zijn avatars dus het narratieve zwaartepunt van de gebeurtenissen.

13 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg dat de conclusie over het psychologisch onderzoek te begrijpen is vanuit Dennetts opvatting van de menselijke geest: als bewustzijn functionalistisch wordt opgevat dan is er geen verschil tussen virtuele en fysieke sociale interactie.

voorbeeld van een goed antwoord:

Volgens Dennett maakt het niet uit of onze geest draait op een computer of op ons brein, zolang die computer en dat brein maar hetzelfde functioneren. Hetzelfde geldt voor het onderzoek van de psychologen. Het gedrag van gamers verandert positief, of het nu via een avatar in een virtuele wereld wordt getraind of in de echte wereld.

14 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg van de kritiek op Dennett dat hij niet bewijst dat de geest zonder lichaam kan bestaan omdat een brein in een vat ook een kunstmatig lichaam heeft.

voorbeeld van een goed antwoord:

Dennetts gedachte-experiment waarin zijn brein in een vat is geplaatst en is gekopieerd naar een computer, heeft eigenlijk ook zoiets als een lichaam om zich heen. Het soort vat dat je uiteindelijk nodig hebt om het brein in leven te houden en goed te laten functioneren verschilt niet of nauwelijks van een menselijk lichaam.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

15 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat een argumentatie of het toegenomen zelfvertrouwen van de gamers beter kan worden begrepen vanuit het dualisme of vanuit de kritiek hierop van Gallagher en Zahavi met de begrippen:

- 'dualisme' en 1
- 'geleefd lichaam' 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Het feit dat zelfvertrouwen groeit door het spelen van WoW sluit aan bij het dualisme. Het geleefde lichaam van Gallagher en Zahavi als voorwaarde voor waarnemen en cognitie is in de virtuele WoW-omgeving niet aanwezig, behalve als iemand die met een muis en een toetsenbord voor een scherm zit. Stel dat die speler twee benen mist en dus in een rolstoel door het leven gaat, maar in WoW als Tauren Druid in een luipaard kan veranderen en keihard kan rennen en dat daardoor zijn zelfvertrouwen in het echte leven ook vergroot, dan kan je toch moeilijk volhouden dat dit komt door het geleefde lichaam zonder benen: dat kan immers nooit rennen. Vanuit het dualisme kan je dit echter wel begrijpen: de geest bestaat los van het lichaam en die doet virtueel cognitieve vaardigheden op 2

of

- Het feit dat zelfvertrouwen groeit door het spelen van WoW sluit aan bij het begrip van het geleefde lichaam van Gallagher en Zahavi. Uiteindelijk zit er een geleefd lichaam achter de computer dat vanuit een eerste-persoonsperspectief een avatar bedient. Die avatar traint sociaal gedrag en doet allerlei cognitieve vaardigheden op, maar in feite doet die avatar helemaal niks op, het geleefde lichaam achter het scherm doet die vaardigheden op. Die avatar zou zonder dat geleefde lichaam dat hem of haar bedient, helemaal geen enkele vaardigheid opdoen, want hij zou niet bestaan. Het dualisme kan onmogelijk verklaren hoe cognitieve vaardigheden die in een virtuele wereld zijn opgedaan een effect kunnen hebben op een fysiek lichaam in de echte wereld, omdat lichaam en geest in het dualisme strikt gescheiden substanties zijn 2

Vraag	Antwoord	Scores
16	maximumscore 2	
	Een goed antwoord bevat de volgende elementen:	
	<ul style="list-style-type: none"> • een uitleg dat de uitspraak er in het geval van Gillet van uitgaat dat de menselijke geest onbegrensd is: het spelen van WoW is onderdeel van zijn cognitieve proces 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • een argumentatie met een opvatting van techniek als hulpmiddel voor of tegen de uitspraak dat techniek bepalend is voor wie je bent 	1
	voorbeeld van een goed antwoord:	
	<ul style="list-style-type: none"> • In de uitspraak dat de techniek bepalend is geweest voor wie Stephen Gillet is, wordt ervan uitgegaan dat de menselijke geest onbegrensd is. Deze strekt zich kennelijk uit naar Gillets omgeving, aangezien het spelen van WoW op internet bij hem functioneert als onderdeel van het cognitieve proces om manager te worden, zoals een boodschappenlijstje kan functioneren als onderdeel van een cognitief proces bij iemand die vergeetachtig is 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • Ik ben het niet eens met de uitspraak. Stephen Gillet heeft in WoW ervaring opgedaan die hij net zo goed in het dagelijks leven had kunnen opdoen. Techniek is maar een hulpmiddel. Uiteindelijk zijn die ervaringen het belangrijkste, ongeacht of die met of zonder techniek zijn opgedaan. De ervaringen van Stephen Gillet hebben te maken met de manier waarop hij met mensen kan omgaan. Dat is een eigenschap die hem kenmerkt en daar is hij op aangenomen, niet op de manier waarop hij die eigenschap ontwikkeld heeft. Wie ik ben, wordt volgens mij bepaald door de vraag wie ik wil zijn, niet doordat ik van technische hulpmiddelen gebruikmaak 	1
	of	
	<ul style="list-style-type: none"> • Ik ben het eens met de uitspraak. De mens maakt al sinds de prehistorie gebruik van techniek. Je kan je zelfs afvragen of we menselijke voorouders die nog geen hulpmiddelen als stenen en stokken bewerkten om te gebruiken voor hun overleving, al wel 'mens' mogen noemen. Iedere mens moet zijn eigen leven vormgeven en het is onmogelijk om dat zonder enige vorm van techniek te doen, of dat nou gaat om een pen en papier of het spelen van een computergame, zoals bij Gillet het geval is 	1
17	maximumscore 2	
	Een goed antwoord bevat de volgende elementen:	
	<ul style="list-style-type: none"> • een uitleg van Taylors onderscheid tussen sterke en zwakke evaluaties: een zwakke evaluatie betreft een keuze op basis van voorkeur, terwijl een sterke evaluatie een keuze betreft over wie jij als persoon wil zijn 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • een argumentatie met dit onderscheid of het bij de boze Rust-spelers om een authentieke keuze gaat 	1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Een zwakke evaluatie is volgens Taylor een keuze op basis van een voorkeur, bijvoorbeeld dat sommige mensen graag 's ochtends koffiedrinken terwijl anderen dat liever 's middags doen of de hele dag door. Een sterke evaluatie heeft betrekking op een authentieke keuze, namelijk een keuze waarbij het erom gaat wat voor iemand jij wilt zijn 1
- Ik vind dat het bij de boze spelers van Rust niet om een authentieke keuze gaat. Ze geven zelf aan dat het gaat om hun plezier in de game. Dat lijkt mij eerder vergelijkbaar met wanneer je wel of geen koffie drinkt, dan met wat voor persoon je wilt zijn en wat jouw leven meer waarde geeft 1

of

- Ik vind dat het bij de boze spelers van Rust om een authentieke keuze gaat. Het gaat niet over een kleur petje of de lengte van je haren, maar over je ras en je geslacht. In de virtuele, sociale wereld van het spel hebben die variabelen geen effect op je prestaties en mogelijkheden, maar ze hebben wel effect op hoe medespelers met je omgaan. De waarde en betekenis die het leven voor je heeft, ook in een virtuele wereld, zijn volgens mij afhankelijk van geslacht en ras, dus staat er een authentieke keuze zoals Taylor die beschrijft op het spel 1

18 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van Korsgaards begrip 'praktische identiteit': een beschrijving van jezelf waaruit blijkt wat je waardevol vindt en hoe je dus moet handelen 1
- een uitleg dat het voor de authenticiteit van een gamer niet uitmaakt of hij WoW of Rust speelt, omdat het volgens Korsgaard niet gaat om welke praktische identiteit je hebt, maar om het vermogen om jezelf de vraag te stellen wie je wilt zijn en wat je moet doen 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Korsgaard hebben we meerdere praktische identiteiten, beschrijvingen van onszelf waaruit blijkt wat we waardevol vinden, die ons leven betekenisvol maken en bepalen hoe we moeten handelen 1
- Het maakt volgens Korsgaard voor de authenticiteit van een gamer niet uit of hij WoW of Rust speelt, aangezien het voor Korsgaard uiteindelijk niet belangrijk is welke praktische identiteit iemand heeft, maar dát hij of zij een praktische identiteit heeft. De invulling van onze praktische identiteit(en) is niet bepalend voor wie we zijn, maar een morele identiteit van waaruit we vragen wie we willen zijn. Een gamer die Rust speelt wordt met deze morele identiteit geconfronteerd, bijvoorbeeld als hij kiest of hij een medespeler wel of niet aanvalt, net als een gamer die WoW speelt, als hij merkt of hij liever iemand is die vijanden aanvalt of juist vrienden beschermt 1

Opgave 3 Twee zelden

19 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van het onderscheid dat een mens volgens Locke zijn identiteit ontleent aan zijn functionele organisatie en een persoon aan het bewustzijn van zichzelf als een denkend wezen / de bewuste herinneringen aan zijn vroegere zelf 1
- een uitleg dat de veranderende herinneringen uit tekst 5 er volgens Locke niet toe leiden dat je een andere persoon wordt omdat de herinneringen aan een vroeger 'zelf' al voor identiteit zorgen 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Locke is een mens een dier met een menselijke vorm. Het is een levend lichaam. Om te bepalen of het menselijk is doet het er volgens Locke niet zoveel toe welke geestelijke activiteit in dat lichaam plaatsvindt. Maar om een persoon te zijn moet een mens zich ook bewust zijn van zichzelf als een redelijk wezen of bewuste herinneringen aan zijn vroegere zelf hebben 1
- Omdat je nog steeds weet dat je in het verleden afspraakjes hebt gehad, en met wie en waar, ben je volgens Locke nog steeds dezelfde persoon. Deze herinneringen zijn namelijk een noodzakelijke en voldoende voorwaarde om te kunnen zeggen dat je dezelfde persoon bent. Dat die herinneringen zijn veranderd is niet erg, dat je herinneringen hebt aan je vroegere zelf, maakt dat je nog steeds kunt zeggen dat je dezelfde persoon bent als toen 1

20 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een weergave van Humes sceptische argumentatie dat er geen stabiel zelf bestaat: alle ideeën, dus ook dat van een stabiel zelf, moeten herleidbaar zijn tot een ervaring, maar we ervaren slechts vluchtige percepties, dus is er geen stabiel en voortdurend zelf.

voorbeeld van een goed antwoord:

Humes empirisme vereist dat alle kennis voortkomt uit de waarneming. Dus om van een zelf te kunnen spreken, moet dat zelf ook worden waargenomen. Maar volgens Hume nemen we geen zelf waar, alleen maar losse gevoelens zoals pijn of genot en honger en vermoeidheid enzovoort. Al deze ervaringen komen en gaan, en er wordt nooit iets ervaren wat altijd hetzelfde blijft, dus is er geen zelf.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

21 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg dat de geest met een theater te vergelijken is omdat er geen eenheid is, maar er – net als in tekst 5 – slechts losse en veranderlijke percepties bestaan.

voorbeeld van een goed antwoord:

Hume vergelijkt de geest met een theater omdat in de geest, net als in het theater, losse percepties elkaar onafhankelijk opvolgen. Dit sluit aan bij de transformatie van het geluk in tekst 5, omdat dit geluk opeens omslaat in iets vreselijks en iets heel anders wordt. Volgens Hume is dit precies wat er in het theater van de geest gebeurt en is er niets wat hetzelfde blijft.

22 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg van Morans deliberatietheorie dat zelfkennis moet worden geformuleerd in termen van wereldkennis over wat een goede partner is, waarbij je jezelf als de hoogste autoriteit beschouwt om rationeel te oordelen.

voorbeeld van een goed antwoord:

Volgens Moran krijgen we zelfkennis niet door interpretatie, maar door onszelf als hoogste autoriteit te nemen bij het rationeel beoordelen van onze mentale toestanden. Bij zelfkennis moet je niet naar binnen kijken – omdat het niet om een passieve waarneming van je gevoelens gaat –, maar naar buiten om een redelijke afweging te maken wat een goede partner is. Deze deliberatie kan alleen door jouzelf gedaan worden.

23 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave dat een impliciet oordeel een overtuiging is waarvan je je niet bewust bent, maar die wel je gedrag beïnvloedt 1
- een uitleg met een voorbeeld dat een impliciet oordeel de rationele deliberatie over partnerkeuze bemoeilijkt 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Impliciete oordelen of stereotypen zijn overtuigingen waarvan je je niet bewust bent, maar die je gedrag wel beïnvloeden 1
- Bij de keuze voor een partner kun je bijvoorbeeld onbewust, vanwege je opvoeding of omgeving, van oordeel zijn dat alleen partners van het andere geslacht voor jou in aanmerking komen, waardoor je jezelf verhindert om ooit uit de kast te komen. Dit impliciete oordeel beïnvloedt dan jouw eerste-persoonsautoriteit 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

24 maximumscore 1

Een goed antwoord bevat een uitleg dat Bakers en Kahnemans opvatting over persoonlijke identiteit met elkaar vergelijkbaar zijn voor zover beide opvattingen stellen dat de ene identiteit niet mogelijk is zonder de andere: zonder ervarend zelf is er volgens Kahneman niets om verhalen over te vertellen en zonder numerieke identiteit is er volgens Baker geen zelfnarratief mogelijk.

voorbeeld van een goed antwoord:

Volgens Kahneman hebben we niet één zelf, maar twee. Het terugblikkende zelf karakteriseert en herinnert zich vroegere ervaringen. Maar dit terugblikkende zelf kan pas bestaan als eerst ook het ervarende zelf bestaat. Het zelfnarratief door het terugblikkende zelf is dus maar de helft van het verhaal en valt niet samen met de persoonlijke identiteit. Dit is vergelijkbaar met de opvatting van Baker dat je eerst iemand moet zijn voordat je een verhaal over jezelf kunt vertellen. Volgens Baker gaat de numerieke identiteit van een persoon vooraf aan de karakterisatievraag.

25 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat een argumentatie of de geheugenpil een bedreiging vormt voor de menselijke identiteit met:

- een eigen opvatting van de natuur van de mens 1
- de rol van de twee zelden in tekst 6 1
- het onderscheid tussen genezen en verbeteren bij mensverbeteringstechnieken 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Ik denk dat de mens een uitvinder is. Het zit volgens mij in de aard van de mens om zichzelf en zijn verhouding met de wereld voortdurend opnieuw uit te vinden. De mens is rusteloos, onbepaald en nooit af. Ik denk daarom dat de geheugenpil geen bedreiging is voor onze menselijke identiteit. Het is er eerder een versterking van 1
- Zoals Kahneman in tekst 6 aangeeft, worden onze ervaringen al veranderd door ons terugblikkende zelf, dat de herinneringen en verhalen maakt die bepalen wie we zijn. Die verhalen worden al bepaald door een selectie en verdraaiing van onze ervaringen. De mogelijkheid om de vervelende ervaringen uit je geest te wissen zie ik niet als een bedreiging, maar als een uitbreiding van de mogelijkheden die we al hebben. Ik zie de pil daarom als een nuttige uitvinding 1
- Daar zou je tegenin kunnen brengen dat bij genezen de menselijke identiteit intact blijft, terwijl dat bij mensverbetering niet zo is. Maar juist bij mensverbetering is het niet altijd duidelijk wanneer zieke mensen genezen, en gezonde mensen verbeterd worden. Het verschil in grootte van het probleem bij een oorlogstrauma en bij een slechte vakantie is duidelijk, maar in beide gevallen gaat het om het verhelpen van pijnlijke ervaringen. Het is niet zomaar duidelijk dat er in het ene geval sprake is van genezen en in het andere van verbeteren 1

of

- Ik zie de mens als belichaming van wijsheid. In het menselijke DNA is de levenservaring van vele generaties opgeslagen en vertaald naar instincten die ons de goede keuzes helpen maken. Ik denk dat de geheugenpil daarom een bedreiging is voor onze menselijke identiteit 1
- Zoals Kahneman in tekst 6 uitlegt gaat er niet één zelf op vakantie, maar zijn het er twee. Het is belangrijk dat die twee zelden hun natuurlijke proces kunnen volgen om een identiteit tot stand te brengen. Door het nemen van een geheugenpil maak je het verschil tussen het ervarende zelf en het terugblikkende zelf groter. En daarmee maak je de kans dat de twee zelden goed op elkaar aansluiten, en tot een stabiel zelf komen, juist kleiner. Ik denk dat het niet goed is om ervaringen te wissen, want dat verstoort ons vermogen om op lange termijn goede keuzes te maken 1
- Bij een oorlogstrauma is het natuurlijke proces tussen de twee zelden zo verstoord geraakt dat het iemands persoonlijke identiteit aantast. Zo iemand kan niet meer normaal leven en moet worden genezen. De geheugenpil toepassen bij slechte ervaringen door een vervelende vakantie is iets anders. Dan baal je, maar je kunt er prima mee leven. Je komt niet in een identiteitscrisis terecht. Je zou je persoonlijke identiteit juist kunnen versterken. Een geheugenpil haalt ervaringen en herinneringen weg die belangrijk zijn voor je persoonlijke identiteit. Van een beetje balen word je niet minder, het is misschien zelfs wel gezond 1

5 Aanleveren scores

Verwerk de scores van de alfabetisch eerste tien kandidaten per examinator in de applicatie Wolf. Accordeer deze gegevens voor Cito uiterlijk op 23 mei. Meteen aansluitend op deze datum start Cito met de analyse van de examens.

Ook na 23 mei kunt u nog tot en met 12 juni gegevens voor Cito accorderen. Deze gegevens worden niet meer meegenomen in hierboven genoemde analyses, maar worden wel meegenomen bij het genereren van de groepsrapportage.

Na accordering voor Cito kunt u in de webbased versie van Wolf de gegevens nog wijzigen om ze vervolgens vrij te geven voor het overleg met de externe corrector. Deze optie is relevant als u Wolf ook gebruikt voor uitwisseling van de gegevens met de externe corrector.

tweede tijdvak

Ook in het tweede tijdvak wordt de normering mede gebaseerd op door kandidaten behaalde scores. Wissel te zijner tijd ook voor al uw tweede-tijdvak-kandidaten de scores uit met Cito via Wolf. Dit geldt **niet** voor de aangewezen vakken.

6 Bronvermeldingen

---

tekst 1	ellengry.com - Toddlers and tiaras - 14 september 2011
tekst 2	Peeters verbiedt Mini Miss België - de Standaard - 20 juni 2016
tekst 3	Advies nr. 136 van het Bureau van de Raad van de Gelijke Kansen voor Mannen en Vrouwen betreffende kinderarbeid in het kader van mini-missverkiezingen - 21 juni 2013
tekst 4	Wat andere mensen denken, boeit me niet - de Standaard - 7 mei 2016
tekst 5	miriamrasch.nl - Daniel Kahneman over het conflict tussen ervaring en herinnering - 29 januari 2012
tekst 6	TED.com - Daniel Kahneman: Het raadsel van ervaring vs. geheugen - oktober 2010